

Esben Hedegaard

Kolonisator

Med Farbror Peder bagom ØK's teaskovning i Siam



Sådan ser dansk hverdagskolonialisme ud!

Ny bog fortæller ØK's fortrængte historie, om hvad der også sker, når en multinational virksomhed vil udvinde ressourcer i den tredje verden.

Det østasiatiske kompagni – ØK – var Danmarks største virksomhed gennem det meste af det 20. århundrede. ØK blev grundlagt i 1897 på aktionærernes forventninger til en stor koncession på teaktræ i Siam, nuværende Thailand. ØK's skovning stod på i 55 år, og Siam, elefanter og teaktræ spillede i alle årene en central rolle i historien om Det Østasiatiske Kompagni.

ØK's grundlægger, H.N. Andersen, er de senere år i tv-udsendelser, podcasts og bøger blevet fremhævet som én af Danmarks største erhvervsmænd. Han og efterfølgeren Prins Axel så kompagniets udsendte medarbejdere som *"moderne kolonisatorer i fredelig kappestrid med andre nationer paa de mange pladser rundt i verden."* Denne bog giver tiltrængt ny viden om ØK og de danske mænd, der rejste ud og blev berømmet hjemme.

Peder Pedersen Hedegaard (1882-1957) var én af de ugifte og veluddannede unge mænd, som blev udsendt til Prae-provinsen, 600 km nord for Bangkok, for at arbejde i ØK's teakskove. Efter 8 år kom han hjem belæst med eksotiske oplevelser og souvenirs, købte en proprietærgård, forblev ungkarl og døde barnløs. Troede familien – lige indtil forfatteren i december 2016 modtog en Messenger-besked fra en ung thai, der påstod at være Peder Pedersen Hedegaards oldebarn. Ja, faktisk var der en hel slægt i Thailand, der hed Hedegaard.

Esben Hedegaard tager læseren med på den forunderlige rejse, han selv kom på efter modtagelsen af Messenger-beskeden. På grundlag af 3000 fotografier og 600 breve fra "Farbror Peder" og hans kolleger fører rejsen os bagom ØK's egen fortælling, og vi får for første gang historien set fra medarbejdernes og siamesernes perspektiv. Ja, hvordan ser det egentlig ud, når "moderne kolonisatorer" rykker ind i et fattigt siamesisk lokalsamfund for at udvinde en given ressource? "Fredeligt" forekommer ikke at være det rette ord.

Siam var aldrig en koloni, men ØK's teaskovning i Siam havde klare kolonialistiske træk. Bogen beskriver ØK's uskønne kappestrid med englænderne om den største bid af kagen, da teaskovene blev frataget de tidligere, private ejere og tilbudt europæiske virksomheder. Og den viser hvordan det paramilitære, dansklede gendarmeri i Siam efterfølgende sørgede for, at de udenlandske virksomheder og måske især ØK kunne operere så uhindret som muligt.

For ikke alle lokale klappede i deres hænder. Der var en stærk modstand mod ØK's teaskovning i Nordsiam, en modstand der fra tid til anden kom til udtryk i form af strejker, sabotage og skudepisoder. Faktisk bidrog overdragelsen af teaskovene til europæiske virksomheder til at udløse en borgerkrig i 1902, den såkaldte "Shan-opstand". Den havde centrum i byen Prae, hvor ØK's skovvæsen i 1901 havde etableret hovedkvarter. Endnu i dag lever talemåden i Nordthailand: "Prae-folk græder, når de møder et teaktræ" – altså ved tanken om, hvordan det gik med de træer, som templerne var bygget af.

Også samtidige danske skovfolk betragtede ØK's teaskovning som "rovdrift". Mere overraskende er det måske, at ØK også drev rovdrift på deres udsendte medarbejdere. Arbejdsvilkårene var, kombineret med ØK's ledelsesstil, ekstremt belastende. Folk kom svækkede hjem og døde betænkelig tidligt.

Et hovedtema i bogen er, at næsten alle ØK-ansatte efterlod (lokal) kone og børn, da kontrakten løb ud, og de rejste hjem. Arven efter ØK består i høj grad i de mange nulevende thaier, der genetisk og med hensyn til religion, uddannelse, levestandard og drømme om Vesten er prægede af, at "ØK was here". Det samme kan formodentlig siges om de utallige handelsstationer, ØK havde andre steder i verden, men det må andre tage på sig at undersøge.

"Kolonisator. Med Farbror Peder bagom ØK's teaskovning i Siam" bliver udgivet ved et arrangement i Svendborg d. 9. september. Bogen er på 456 sider, flot udstyret og med skarp gengivelse af mere end 200 billeder. Den er tilrettelagt og trykt af Mark & Storm Grafisk. Bogen koster 399,95 kr. og kan foreløbig fås hos Bog & Idé i Svendborg og Ringe, samt ved henvendelse til forfatteren på www.esbenhedegaard.dk.

Bogen udgivelse er støttet af VELUX FONDEN, Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Næstvedegnens Landbrugsfond, Boghandler Henning Clausens Fond, Den Faberske Fond, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond samt Ingeniør N.M. Knudsens Fond.



"Elefant kaster træ (krat mai)" har H.V. Riegels skrevet i sit fotoalbum.

Uddrag fra afsnittet

ØK kopierer briterne

Af Farbror Peders breve og arbejdsrapporter kunne jeg læse, at teaskovningen krævede specialkundskaber og et højt udviklet samarbejde mellem hvide »foresters« og forskellige grupper af lokale. Hvor fik ØK-skovfolkene lige de kompetencer fra? Læser man kun de danske bøger om ØK, får man det indtryk, at Guldberg og de øvrige ØK-folk opfandt det hele selv. Læser man derimod brevene fra Siam og den internationale litteratur om teaskovningen, får man begrundet mistanke om, at ØK opfandt meget lidt selv, men kopierede så godt som alting fra de britiske firmaer, der havde årtiers erfaring med teaskovning med fra Indien og Burma, og som havde været i gang i Siam i mere end 20 år, da ØK startede.

ØK-folkene kopierer ikke bare skovarbejds metoder, organisering og sprog. De drikker te og gin, spiser »tiffin« (dvs. frokost), holder »boys« til almindelig opvartning og »ponyboys« til deres heste, ansætter »Durwans« eller »Indies«, dvs. indiske sihker, som vagter, spiller tennis og endda polo, og lægger sig i det hele taget op ad de vaner, som de britiske kolonister øst for Suez havde opbygget gennem generationer. Anna Prai Olsen giver i bogen »Hvor peberet gror« (2018) mange eksempler på, hvordan ØK's folk i Singapore i Mellemkrigstiden optog briternes kultur. Det gjaldt ikke bare i Singapore; det gjaldt også i Prae og formodentlig masse andre steder. Af erindringer fra britiske skovfolk i Nordsiam, de såkaldte »teak-wallahs«, har vi ikke bare gode beskrivelser af skovarbejdet i de britiske firmaer, men også korte passager, der beskriver forholdet til de danske skovfolk, der jo ofte arbejdede lige på den anden side af floden. Om danskerne betragtede briterne som nyttige pionerer, konkurrenter eller samarbejdspartnere, ja det er der aldrig skrevet noget om. Og der er – jeg havde nær sagt selvfølgelig - skrevet endnu mindre om, hvad ØK-folkene lærte af de lokale; man sidder blot med en fornemmelse af, at de hvides respekt for »de indfødtes« viden og kultur steg en smule i takt med længden af deres ophold.

ØK fulgte briterne i deres effektive udnyttelse af Siams naturressourcer. Aktiviteterne havde et omfang og en karakter, så man har talt om »den uformelle kolonisering af Siam«. At ØK ensidigt skulle udnytte et tredje-verdenslands ressourcer passer skidt med H.N. Andersen udsagn om, at kompagniets aktiviteter ude i verden skulle være præget af gensidighed.



Derfor har ØK altid gjort meget ud af at forsikre, at teaskovningen på ingen måde var til skade for Siam og siameserne. Tværtimod skabte ØK en masse arbejdspladser, og afgifterne på teakstammerne til den enevældige siamesiske konge var med til at modernisere landet med hospitaler, skoler og infrastruktur. Det sidste er sandt; det første er det ikke. ØK's aktiviteter i det nordlige Siam var absolut ikke en nålestiksmanøvre uden ulemper lokalt. Teaskovningen stod på i 55 år, den havde en markant påvirkning af natur, administration og magtforhold i koncessionsområdet, og den greb på godt og ondt dybt ind i mange siameseres liv.

I Vilhelm Guldbergs tid blev der spillet polo på ØK's compound i Prae, for det gjaldt om at efterligne briterne på alle måder. Sporten er formodentlig så ukendt i Danmark, at jeg bliver nødt til at forklare, at det er en slags ishockey bare med heste i stedet for is og skøjter. Polo krævede stor ridefærdighed og var ikke ufarlig for utrænede mennesker på utrænede ponyer, så Guldberg selv (tv), der var blevet 44 år og lettere korpulent, har her valgt at lade sine yngre assistenter boltre sig. Foto af Azzassiz 1903 i Université Cote d'Azurs samling.

Uddrag fra afsnittet

Døde bøfler og demoralisering

På trods af tidens kvindefrigørende kræfter, så stod det klassiske ægteskab mellem en forsørgende mand og en servicerende kone urokkeligt. Det var tilværelsens absolut højeste mål, og når en mand kom op i 30'erne begyndte det at stramme til; for en kvinde var løbet som regel kørt. Vennen N. P. Nissen skriver bl.a.:

»Ja, man gaar og bliver gammel, mister Chanserne – om man nogensinde har haft dem – for at blive smedet i Hymens lænker. Men derved er der jo intet at gøre« (brev den 19. juli 1913)

Noget kunne tyde på, at Farbror Peder skulle have hjælp, hvis han skulle giftes. Selv ytrer han ingenting, og det har sikkert været sjovere for ham at læse breve, der hyldede ungkarletilværelsen, som det fra vennen Jens Christian Hemmingsen:

»Kære Ven! Naa hvorledes kan Du have det nede mellem alle de sorte Djævl. Jeg ser paa et Billede, som Elias har faaet fra Dig, at de ikke er saa grimme og utiltalende, som jeg havde tænkt, og saa ser Kvinderne betydelig mere uskyldige og mere lige til ud end Københavnerinderne. Du gaar vel ikke og forelsker dig i dem, eller Du har maaske allerede faaet Dig en Kone eller maaske flere. Det gaar vel ikke saa højtidelig til med det der som her hjemme i det skikkelige lille Danmark. ... Angaaende mig selv bor jeg nu i en stille Ungkarlejlighed paa Kristianshavn ...det er nær min Arbejdsplads og saa er der Centralvarme og elektrisk Lys og Badeværelse. Du kan ikke ane, hvor det er dejligt saadan lige efter Havregrød og Morgenkaffe paa Sengen at slaa Badekaaben om sig og sjokke ind i Badekarret og faa sin Morgencigar. Det forstaar du selvfølgelig ikke i den varme. Du vilde vel hellere have Centralkøling og kolde Bade.« (brev den 14. november 1913)

Jens Christian Hemmingsen laver sjov, men han er nok tættere på sandheden, end han havde regnet med i sin antagelse om forskellen mellem de komplicerede københavnerinder og de »lige til« lokale kvinder. De fleste hvide mænd i Siam blev formodentlig lige så overraskede og foragede over de lokale kvinders seksualmoral, som chefen Henrik Jagd blev det ved sin ankomst:



Farbror Peder i sit jungle-outfit fotograferet af kollegaen Hans Vilhelm Riegels på Long Kwang-husets veranda. Riegels samling.

»Kvinderne bidrager endnu mindre end Mændene til at have Racens Rang i Menneskeheden. De sladrer utroligt og går for resten op i og ofte under i Kæresteri. De er ualmindelig løse på Tråden, og det er sikkert velbegrundet, at der er en meget hård Straf for Ægteskabsbrud.... I Byerne er de særlig demoraliserede, i Phrae f.Eks. er der ikke mange unge Piger, selv Døtre af de fornemste, således Chiefens Døtre, der kaldes Prinsesser – om hvem det ikke vides, at de ikke er »Jomfruer« mere – sligt rygtes strax her – og næsten alle er befængt med Kønssygdomme. I Modsætning til Siameserinderne bære de langt Hår, smukt sat op, og et gul- og sortstribet (på tværs) Skørt,»Sin«, medens Siameserinderne ligesom Mændene bære Panung. Denne er som bekendt snoet til en tyk Hale der går forfra op mellem benene og fæstes bagpå. Dette gør deres Gang skrævende og uskøn, medens Laoskvinder går meget gratiøst.« (brev til søsteren Anna Augusta d. 11. maj 1904)

Med den seksualmoral, Peder har med i bagagen, har mødet med de laotiske kvinder formodentlig været en lige så stor udfordring for ham som de allestedsværende insekter og den ulidelige varme. Den »smudsige« seksualitet har været så påtrængende, så farlig, at han måtte tabuisere den for at holde sig ren. Så der optræder ingen kvinder, hverken på hans fotografier eller i hans breve. Fænomenet måtte fortrænges, lige som han havde fortrængt moderens død. Foreløbig virkede strategien, og i svære stunder har det sikkert styrket ham at tænke på, at han alene var i stand til at stå imod. Henrik Jagd havde på trods af sin foragt for de »demoraliserede«, lokale kvinder ikke magtet at holde sig fri af dem og havde nu en søn af blandet blod. Vilhelm Gjern havde tilsvarende mindst tre børn, og Agner Gredsted var omtrent faldet i, den dag han satte benene i Prae. Kun Peder havde holdt den moralske fane højt. Kun han havde på dette afgørende område båret hvid mands byrde.



Lao-kvinder. Da jeg første gang så dette billede af tre laotiske kvinder (taget af H.V. Riegels), opfattede jeg motivet som en illustration af situationen, hvor en ældre, betydygende kvinde præsenterer to piger i den rigtige alder for en europæer og forhandler »ansættelsesforholdet»« I dag tror jeg det ikke. Tilstedeværelsen af de mindre børn og det at fotooptagelsen sker i kvindernes eget miljø taler imod, at kvinderne har taget initiativ til en »præsentation«. H. V. Riegels skammede sig ikke over sin begejstring for de lokale kvinder og fotograferede dem, hvis han kunne komme til det. Ældre kvinder i Prae gik normalt med nøgen overkrop, men kvinden her har pga. situationen valgt at tage et sjal på.

Forfatterens metode og kilder

Esben Hedegaard undersøgelse har været som at løse en kriminalgåde, hvor næsten alle involverede, selv hans thailandske slægtninge, har søgt at skjule historien – enten fordi »sandheden« var ubekvem, og/eller fordi de på forskellig lukrerede på historien om »det store, hæderkronede kompagni«. Esben Hedegaard måtte derfor forholde sig kritisk til de mange danske, historiske fremstillinger og de få danske erindringsbøger, når det gjaldt om at forstå, hvilken indflydelse ØK's teaskovning gennem 55 år havde i Siam.

Først måtte han danne sig en idé om, hvilke sider af ØK's virke og af de ØK-ansattes liv, der blev udeladt af den officielle fortælling om ØK. Her fik han god hjælp fra den engelske litteratur, både af erindringer skrevet af skovassistenter – »teak wallahs« – i de britiske teakkompagniers og – især – af de fiktionsromaner flere af dem forfattede efter hjemkomsten på grundlag af deres ophold i Nordsiam. Disse britiske forfattere havde selv oplevet de negative sider ved teaskovningen og ved at bo og arbejde i et fremmed land, og de havde oplevet at få kone og børn derude – for »blot« at forlade dem igen. Nu kunne de relativt frit bearbejde deres oplevelser ved at skrive om dem i fiktiv form, og – som andre har påvist – så lå fiktionen i de fleste tilfælde utrolig tæt på det faktiske.

Esben Hedegaard havde ikke fagligt beskæftiget sig med kolonitiden før, så det var også den engelske litteratur, der fik ham til at tænke: Hvorfor fremstiller alle danske forfattere ØK som noget enestående, når virksomheden kun i detaljen adskiller sig andre samtidige multinationale virksomheder ageren i fremmede verdensdele? ØK agerede globalt, og derfor må ØK nødvendigvis forstås i en international, imperialistisk sammenhæng. Ingen i Danmark brugte eller kendte teaktræ, da ØK blev stiftet; kompagniets aktiviteter blev dybest set styret af, hvor der var flest penge at tjene til aktionærerne.

Ud fra teser om hvad der kunne være foregået i Nordsiam, måtte der ledes efter et helt nyt kildemateriale, som muligt kunne be- eller afkræfte tesserne. De kilder fandt Esben Hedegaard hos efterkommere til Farbror Peders kolleger og til senere ØK-ansatte i Prae, og bogens resultater baserer sig primært på en kildekritisk behandling af de ca. 600 breve, ca. 3000 fotografier, dagbøger og ikke mindst arbejdsjournaler, der fortæller om, hvad skovassistenten foretog sig hver eneste dag. Et par nye kilder, der er stærkt compromitterende i forhold til ØK's egen fremstilling af forholdene, er også fundet i ØK's egne arkivalier.

De danske kilder er suppleret med fire rejser til Thailand. Her er der ikke bevaret skriftligt materiale og kun få fotos, der kan belyse ØK's og de ØK-ansattes aktiviteter. Til gengæld er den mundtlige tradition stærk, og gennem interviews med gamle mennesker og thailandske slægtninge har Esben Hedegaard fået mange nyttige informationer, særligt om relationen mellem europæerne og lokalbefolkningen. Besøgene i Prae og omegn har selvfølgelig også nærret forståelsen og inspirationen i projektet, selv om meget er forandret de sidste godt 100 år. Fortællingen om teaskovningen i Nordsiam, som det fx sker på Teakmuseet i Prae og på Chiang Mai Kulturcenter, er lige som fortællingen i Danmark vinklet hårdt for at tilgodese bestemte interesser – i Thailand statens, kongefamiliens og dyreværnsforeningers. En række enkeltpersoner, både thaier og britiske expats, har dog en mere åben tilgang til teakhistorien, og dem har Esben Hedegaard med stort udbytte samarbejdet med siden 2022.



Researchen har omfattet samtaler med en række ældre thaier. Her besøger Esben Hedegaard forfatter og lokalhistoriker i Prae, Seri Chompooming. Hans morfar arbejdede i teaskovene for ØK med sine 9 elefanter; selv arbejdede han omkring 1950 på ØK's kontor i Prae.



Regntid og floder var forudsætningen for de 800 km's transport af teakstammerne fra det nordlige Siam til Bangkok. Her er nogle stammer midlertidigt strandet i en biflod, og der forestår et kæmpe arbejde for elefanter og folk med at »oung« (dvs. lægge dem parallelt med flodlejet), så de forhåbentlig kan flyde et godt stykke videre ved næste "reis" (dvs. vandstigning). Det tog i snit syv år, fra et teaktræ var udpeget i skoven, til det nåede savmøllen i Bangkok. Aktionærerne og ØK-ledelsen havde ikke altid forståelse for de natur- og kulturkræfter, de menige ØK-ansatte var oppe imod. Det får læseren. Foto af Azassiz 1903, Université Côte d'Azurs samling.